

»Ingen verden uden ham«: Den engelske landarbejders historie og historiografi gennem de sidste 150 år

Alun Howkins, Sussex Universitet og Historie Workshop

He'll neither make nor go to war,
Nor harry a man to take his substance.
Hèll never press us hard,
Nor will he claim false privilege.
Enduring is second nature to him:
There is no living, no world without him.

»Y Llafurwr« (Landarbejderen) Wallisisk digt fra det 14. århundrede. (Engelsk oversættelse af George Ewart Evans).

Landarbejderen, markarbejderen, hestepasseren eller kvægdriveren er på ingen måde »glemt« i historien på samme måde, som kvinden har været det indtil for blot et par år siden. Fra 1780'erne og fremover var den fattige landbefolknings forhold genstand for periodiske udforskninger af »bedrestillede«. Men deres forhold forblev (og er stadig i nogen grad) skjulte. Det er derfor ikke uden grund, at E.W. Martin i sin rapport kaldte den fattige landbefolkning, *The Secret People*¹

Det engelske Parlament har ikke på noget tidspunkt i det 19. århundrede udfærdiget een eneste rapport om landbruget, men der forligger notater om de forandringer, der har fundet sted i de forgangne år. Landlivsbeskrivelser - og dette gælder især de mest yndede - domineres af ideen om kontinuitet. Ydermere støder man til stadighed på forestillinger om tidløshed - et ord som dyrkes med forkærlighed af landlivsbeskrivelsernes forfattere.

For at anskueliggøre ovenstående følger her 2 eksempler, ét fra en dårlig bog, og ét fra en god. Det første eksempel er fra en bog, der vel nok anses for at være den mest populære, nemlig Ronald Blythe's »Akenfield«², der beskriver landlivet fra krigens tid og fremover. I introduktionen rejser Blythe spørgsmålet omkring delingen mellem land og by, og når til den temmelig overraskende konklusion, at indenfor den landlige arbejderklasse³

... og grundlæggende for hele dens eksistens er der en så dyb forbundethed med den dyrkede jord at de - ligesom risdyrkerne i Vietnam eller vinbønderne i Bourgogne - er bundet til basale forestillinger og levemåder, som fremskridt og politik ganske vist kan bearbejde eller drage i tvivl, *men aldrig forandre*. (min fremhævelse)

Det ligger fjernt for mig at modsige spørgsmålet om den indre forbundethed, men at tale om en halvmystisk forbundethed med »jorden«, som skulle nedbryde faktiske sociale og økonomiske forskelle, er for mig at se pinligt ab-

surd. Alligevel er det en ligeså kraftfuld myte som den om det landlige livs uforanderlige væsen.

Dette bringer os til det andet eksempel. Det stammer fra Mary Chamberlain »Fenwomen«, der omhandler kvindens liv i en landsby i Cambridgeshire⁴. Ganske vist beskriver bogen en faktisk uforanderlighed - kvindens udnyttelse - men hvad bogen derimod overser er, at der indenfor produktionsmåden sker forandringer: »Så (efter gitemål) tilbage til jorden, landarbejder, husmoder. Forarmelse og udnyttelse..... De store godsejere er forsvundet, men selve udnyttelsen finder stadig sted«. Medens kvindens stilling, såvel i ægteskabet som i marken, helt bestemt over en periode åbner mulighed for en sådan opfattelse, så har en vedvarende insisteren på det uforanderlige i landskabet og i kvindens stilling ingen bund i virkeligheden, når man betænker de enorme forandringer på Cambridgeshire-egnen fra det 16. århundrede til det 20. århundrede.

Landarbejderen har været »skjult i historien« bag et spind af tidløshed, som fremhæver det landlige samfunds organiske natur, dets »dybt rodfæstede værdier«, og dets traditioner på bekostning af alt andet. Denne tilstand er blevet forstærket af det spændte forhold mellem »land og by« i England i det 19. og 20. århundrede. Da der i England fra omkring 1860'erne skete en forøget urbanisering, blev landet mere og mere et tilflugtssted - den pastorale idyl. Selvom dette er en langvarig proces, der kan iagttages fra i hvert fald det 16. århundrede, så når det et nyt højdepunkt ved skiftet til det 19. århundrede.⁵ Middelklassens udflytning fra byernes centrum til forstæderne, de voksende »garden cities« så som det rige Haywards Heath og Croydon, er et udtryk for et ønske om at vende tilbage til det landlige, og et ønske om at adskille arbejdspladsen fra hjemmet.

I 1930'erne og 1940'erne udkom et stort antal illustrerede vejvisere over Englands länddistrikter, som sammen med en stigende interesse først for at cykle og trave, og senere for at køre i bil, forvandlede landområderne specielt i Syd- og Østengland til legepladser. Pr. definition skulle disse områder være »uberrørte«. Dette er en sælsom proces, hvor man giver tingene et gammelt udseende ved at modernisere dem og ved at fjerne ethvert bevis på, at der i det hele taget arbejdes på landet. Således bibeholdes der i den populære kulturs rejsebøger, kroer og postkort en uforanderlig forestilling om det landlige. Denne forestilling blev (og bliver) til stadighed forstærket først af velyndede romaner, og senere af radioen og i særdeleshed af fjernsynet⁶.

Der er andre grunde til, at landarbejdernes historie har ligget hen i det dunkle, thi det er muligt, at man gennem en anden historisk tilgang til emnet kunne have løst disse problemer. Den første grund er, at de fattige på landet i højere grad end nogen anden gruppe ikke har efterladt sig nogle optegnelser. Forgæves søger vi efter et modstykke til »The Place Papers« eller radikale blade så som »The Black Dwarf«. Kun gamle Cobbet skrev i overensstemmelse med virkeligheden om arbejderne før 1872, og han var endda kun en »outsider«.

Men der er optegnelser før 1860'erne, om end de er sparsomme, og det bringer
188

ger os frem til den anden og vigtigere grund til, at landarbejderen er forblevet »skjult«. De historikere, der indenfor de sidste 20 år har arbejdet så hårdt på at løfte sløret for arbejderklassens historie har alle i det store hele enten været Marxister eller socialister, - og alle byboere. Som sådanne har de, med et par undtagelser, alle rettet deres opmærksomhed imod de dele af arbejderklassen, der har været i stand til at organisere sig og som, efter marxistisk opfattelse, objektivt set står for »fremskridt«. Det er der mange eksempler på, lige fra Marx' berømte erklæring om landlivets idioti til John Fosters afvisning af, at Chartismen i det landlige Northhamptonshire kunne være andet og mere end blot petit-bourgeois⁷. Et slående eksempel stammer fra en meningsudveksling mellem Eric Hobsbawm og bondeoprørs-historikeren Eric Wolf⁸. Eric Wolf har engang beskrevet »Primitive Rebels« som en række passions-spil, om de arbejdende klassers løben panden mod en mur, indtil dannelsen af fagforeningerne, det Leninistiske avantgarde parti og den nationale befrielsesfront. Hobsbawm tilslutter sig en sådan fremstilling.

Det standpunkt, som Hobsbawm her giver udtryk for, og som han deler med mange andre af sine samtidige, udspringer direkte af håndværkerradikalismen, der udviklede sig til en revolutionær socialisme, og som de beundrer så meget. I 1872 (ironisk nok kun 2 måneder før den store landarbejderstrejke som medførte »oprøret fra marken«) skrev *Beehive* - de radikale London-håndværkeres talerør - om landarbejderen⁹:

Intellektuelt set er han et barn, hans stilling en træls, hans tilstand en tarvelig udstødt - han er uvidende om sin fortid; hans kendskab til fremtiden begrænset til den mark, han arbejder i Godsejeren er hans konge, præsten hans guddom, skænkestuen hans vildeste fantasier om jordlig lykke.

Denne opfattelse er ført op til vor tid af arbejderbevægelsen og dens intellektuelle tilhængere, og kombineret med den mystik, der omgiver landbefolkningen, har den opnået at tilsløre en samtidig såvel som en historisk forståelse af landarbejderen. Der er dog nogle undtagelser. Sociologen Howard Newbys forfatterskab, og i særdeleshed hans bog »The Deferential Worker«, er af stor betydning - selv om jeg mangler tiltro til dele af dens analytiske begrebsramme¹⁰.

Endvidere er sociologen Jan Carters bog, der omhandler den skotske landarbejder, fremragende. På lignende måder er David Jenkins afhandling om Vestwales meget god¹¹. Bortset fra Newby er der ingen i England, der i over 60 år har skrevet den »store« historie om det 19. og 20. århundredes landarbejder. Af den grund anses bøger, som er skrevet i begyndelsen af dette århundrede, stadig for de mest anerkendte værker. Der har dog været foretaget nogle mere detaljerede undersøgelser; hvor især afdøde David Morgan og Raphael Samuels værker har særlig betydning.

Til trods for disse arbejder er der stadig lang vej tilbage førend arbejderens - og i særdeleshed den fattige landarbejders - historie kan skrives. Afgørende for en sådan er, at man begynder at relatere landarbejdets arbejdsprocesser til

bredere økonomiske og sociale forandringer, samt undersøger hvordan dette forhold har og havde effekter på sociale og økonomiske sammenhænge både på den enkelte gård og i landbrugssamfundet som helhed. I det følgende vil jeg foreslå nogle måder, hvorpå dette kan gøres.

Først og fremmest er der jorden selv. Jorden anses for et af de mest tidløse elementer, men som Hoskins allerede hævdede for mange år siden¹³ har Englands landskab siden middelalderen i virkeligheden undergået adskillige forandringer. Disse forandringer har været synlige også indenfor de sidste 200 år - især i perioden hvor regeringen indførte enclosure (dvs. indhegning af fælles jord). Dette kommer tydeligt til udtryk i John Clares digte.

I Clares digtning finder vi en af de få autentiske stemmer for den fattige landarbejder før 1870'erne. Han var søn af en landarbejdersmåbruger og født i det mørkeste nordlige Northamptonshire, der grænser op til Lincolnshire Fens. Da han gik ud af skolen, tog han arbejde som daglejer¹⁴.

»I went weeding wheat in the spring with the old woman
listening to their songs and stories which shortened the day
in summer I joined the haymakers in the meadow and
helped upon the stacks when I was out of work I
went to the woods gathering rotten sticks or picking up
dried cow dung in the pasture which we call cazons for firing«.
(Tegnsætning som originalen).

Da Clare gik ud af skolen var Helpstone endnu ikke udskiftet og indhegnet («an unenclosed village»); da han var 25 år var det imidlertid sket. Landskabet, det tidløse engelske landskab gennemgik en omvæltende forandring. I et af sine bedste digte, »The Mores« skriver han om denne forandring. Han starter med at beskrive landskabet før enclosure¹⁵:

Unbounded freedom ruled the wandering scene
No fence of ownership crept between
To hide the prospect of the following eye
Its only bondage the circling sky.

Og efter:

Now fence must fence in owners little bounds
In fields as big as garden grounds
With men and flocks imprisoned ill at ease
In little parcels, little minds to please.

Enclosure var blot det mest ekstreme vidnesbyrd om den udvikling, der fandt sted indenfor engelsk landbrug i perioden 1750 til 1850. Selve forandringen udsprang af et øget behov for kornprodukter, opstået dels på grund af befolkningstilvæksten, og dels på grund af blokaden under Revolutions- og Napoleonskrigene. Kornproduktionen steg fra 14,8 millioner quarters (quarters i vægt = 28 engelske pund) pr. år i 1700 til 16,5 millioner i 1750, og til 27,9 millioner i 1820.

Denne forøgelse af kornproduktionen afspejlede en ændret holdning til jorden og udnyttelsen af denne - kort sagt, et skift fra en paternalisk/traditionalistisk verdensanskuelse til en kapitalistisk. En paternalisk ideologi der indebar gensidige forpligtelser mellem herre og tjener. Et udmærket eksempel herpå er det berygtede Speenhamland system, der gik ud på at supplere arbejderlønningerne ved hjælp af fattigskatten. Skønt det ganske vist holdt lønningerne nede og højst sandsynligt demoraliserede arbejderne, var det baseret på den antagelse, at de rige havde en forpligtelse til at sørge for, at de fattige ikke sultede.

»Rationelt« landbrug og landbrugsforbedringer krævede en anden ideologi. Den nye situation krævede, at bonden og godsejeren arbejdede efter et nyt sæt regler, dvs. markedets jernhårde »love« om udbud og efterspørgsel. Disse »love« gav ikke plads til gamle hensyn, hverken systemer så som Speenhamland eller andre traditionelle rettigheder og privilegier. På godsejernes ejendomme blev de traditionelle forpagtningskontrakter udskiftet med forretningsmæssige forpagtningskontrakter, der i detaljer beskrev lejerens forpligtelser. Desuden ser vi en udbredt interesse i at studere landbrug med det formål at forøge produktionen. Med andre ord alt det, som James Obelkevich beskriver som en forandring fra »landbruget som en livsmåde til landbruget som en kapitalistisk forretning«¹⁶.

Disse forandringer i grundlaget for landbrugsproduktionen havde omfattende virkninger på de sociale relationer. Helt konkret og umiddelbart fik enclosure og engrossing (dvs. samling af små gårde til større enheder) en uheldsvanger indvirkning på visse dele af landsbybefolkningen. Det var ikke (med få undtagelser) det lille landbrug, der blev ødelagt ved enclosure (thi Englands »bønder« - hvis man kunne kalde dem det - blev ødelagt allerede mellem 1520 og 1690), men derimod the squatters, husmanden og daglejerer. For dem var fælleden eller overdrevet en livsvigtig del af den marginale indkomst, som udgjorde forskellen mellem at eksistere og at leve. Som professor Chambers skrev for nogle år siden¹⁷:

»De formelle ejeres inddragelse af hele overdrevet til deres eget private brug betød, at det tynde slør, som skilte den voksende hær af arbejdende fra ren proletarisering, blev revet væk. Det var ganske vist et tyndt og tarveligt slør - men det var der dog...«

Denne gruppe, dvs. de meget fattige, for hvem fællede og overdrevne havde haft så stor betydning, blev nu tvunget til at eksistere ene og alene som arbejdere. Samtidig hermed var der i de fleste områder i Syd- og Østengland sket et fald i antallet af de landarbejdere, der boede fast på gårdene. Således opstod en jordløs arbejdsstyrke, der helt og holdent var afhængig af deres arbejdsgivere.

Resultatet af den paternaliske etiks sammenbrud var på lang sigt vigtigere end det umiddelbare tab af fællesrettigheder, fordi det underminerede hele det landlege samfunds traditionelle ideologiske grundlag. Som Obelkevich skrev om Lindsay i North Lincolnshire¹⁸:

»Det sydlige Lindsays sociale struktur blev ændret drastisk mellem det 18. og det 19. århundrede. Et ranginddelt samfund i hvilket der overlevede elementer af fællesskab og paternalisme (dog uden idyl) fra et endnu ældre system, opløste sig nu i antagonistiske klasserelationer.«

Stigningen i kornproduktionen kom først og fremmest gårdejerne og jordejerne til gode, medens tabet af fællesjorden forarmede de meget fattige. Efterhånden som gårdejerne ekspanderede udviklede ranginddelingen sig til en klassedeling. Arbejderne så her, hvordan gårdejerne gradvist voksede ind i »de bedre kredse«. Den fint klædte og klaverspillende gårdejer-datter blev til genstand for latterliggørelse af John Clare og andre forfattere, når de sammenlignede hende med hendes simpelt klædte og hårdtarbejdende bedstemor¹⁹.

The farmers daughters used to work,
All at the spinning wheel sir,
But now such useful toil as that,
Is considered ungenteele sir.

This of those furs and furbellows
And don't dress us like painted whorse.
But put on lindse -- woolvey fine
You'll never mind wheat falling.

Det var ikke blot en forskel i klæder og manerer, men også en faktisk fysisk adskillelse. I første halvdel af det 18. Århundrede fik mange landarbejdere eller tjenestefolk kost og logi hos deres arbejdsgivere - og ofte sad de ved samme bord som dem. Som Arthur Brown skrev om Essex: »Så sent som i 1796 viste en uofficiel optælling i Ardleigh, at der var over 50 mandlige fastboende tjenestefolk«. Men dette var dog et usædvanligt højt antal, »skønt mange stadig omkring 1800 boede hos arbejdsgiveren, var der sket en bemærkelsesværdig nedgang i denne praksis«²¹ Skønt denne praksis - i henhold til fornyligt udarbejdede rapporter²¹ - fortsatte længere end formodet, så samtidige dens ophør som noget yderst betydningsfuldt²².

But the times are greatly changed,
The poor are quite done o'er,
They give to us our wages now like beggars at the door
In the house we must not go
Although we are but few,
Twas not the way, then Bedd did reign,
And this old hat was new.

Og det var ikke blot et spørgsmål om at flytte fra huset, men i mange tilfælde var der faktisk tale om at flytte til en åben landsby (»an open village«). Som the *Morning Cronicle* skrev om Norfolk i 1849²³.

Ikke blot eksisterer der generelt fra ejerens side en stor uvilje mod at bygge hus til arbejderne, men i for mange tilfælde er der et åbenbart ønske om enten at ødelægge eller nedrive de allerede eksisterende. Mange godser er fuldstændig gået bort fra fæstere.

Paternalismen forsvandt dog ikke på en gang; forløbet var i høj grad ujævnt. Ofte afhang det af en ældre gård- eller godsejers død og en søns overtagelse af sin arv; eller af salget af en ejendom, et skift af et lejemål eller lignende vilkårlige begivenheder. Derfor reagerede arbejderne langsomt.

I begyndelsen forsøgte de at råde bod på den uret, der var blevet gjort imod dem indenfor det gamle system; først ved at appellere til det retfærdige i at fastsætte lønninger i henhold til de Elizabetanske statutter, dernæst ved at forsøge på at få assizeretten til at fastsætte brøddpriser, og slutteligt har de uden tvivl appelleret adskillige gange til de enkelte gårdejere om at respektere de gamle sædvaner og skikke. Når deres appeller blev afslået, (som de i størstedelen af tilfældene blev det efter 1820'erne) tyede landarbejderne til voldelige metoder så som at brænde høstakke og ødelægge maskiner.

Denne proces kan iagttages i Bernard Reaneys udmærkede beskrivelse af urolighederne på Otmoor i North Oxfordshire fra 1780 til 1840²⁴. I 1780'erne, under de første større forsøg på enclosure, blev de landarbejdere, der levede af fællesjorden, støttet i deres kamp imod de ekspanderende gårdejere af Lord Abingdon, den aristokratiske jordbesidder i området. Efter bedste paternalistisk tradition skrev Abingdon²⁵:

Den største og vigtigste indsigelse imod lovforslaget (om enclosure) ... går ikke på det, som er indeholdt i lovforslaget, men derimod på hvad der er udeladt; og det angår de fattige og ulykkelige stakler, som, hvis dette lovforslag føres ud i livet, fuldstændigt frarøves deres rettigheder... Og disse er landarbejderne, der i antal udgør hundredvis af familier, hvis levevis, nej, hvis selve eksistens, afhænger af rettigheder, som de nu nyder godt af, og som består i at avle og opdrætte gæs på heden.

Men efter den gamle Abingdons død i 1799, viste den yngre lord sig at være mere i samklang med tiden. Hans eneste uoverensstemmelse med de ekspanderende gårdejere drejede sig om delingen af rovet. Frataget deres aristokratiske beskyttelse gik de landarbejdere, der levede af fællesjorden over til volds-handlinger. Traditionen tro gik landarbejderne fra Otmoor - klædt i kvindetøj og med sortmalede ansigter - igang med at nedrive hegnene og ødelægge voldene omkring dem, der havde forrådt dem.

Bemærkelsesværdigt nok var den alvorligste demonstration en march rundt langs hedens oprindelige grænser - »besiddelsen« som de kaldte den - som netop henviste til den legale grænsefastsættelse, der markerede hedens midaldrelserlige grænser. Denne handling var basalt et spørgsmål om lovlighed, en lovlighed, som var blevet ændret, uden at de nogensinde havde haft mulighed for at komme til orde.

»Voldshandlingerne« på Otmoor, og i virkeligheden den store serie af uroligheder som i løbet af vinteren 1830-31 rullede hen over den sydlige del af England, og som er blevet kaldt Captain Swing-urolighederne, var et traditionelt svar på myndighedernes svigten.

I højere grad end de politiske reaktioner, der fandt sted i slutningen af det 19. århundrede bør disse uroligheder sammenlignes med det 17. og 18. århun-

dredes fødevareopstande («food riots»), der på så udmærket vis er blevet beskrevet af bl.a. E.P. Thompson²⁶.

Efter at Swing-urolighederne var døet hen, var landområderne i Syden-
gland i en flydende tilstand. Den gamle orden var borte - selv arbejderne
måtte nu akceptere dette. Imidlertid var det stadig uafklaret, hvad der skulle
følge i stedet. Det var klart, at en fælles ideologi af den gamle slags, der rang-
opdelte samfundet ikke kunne træde i stedet. Ej heller kunne det af mange
forskellige grunde, som vil blive omtalt senere, blive en klassekampideologi. I
stedet tog det form af en religiøs bevægelse. 1830'erne og 1840'erne oplevede en
omfattende religiøs opblussen i Syd- og Østengland. Det kom til udtryk i de
mange forskellige sekter, der opstod. Grundlaget var dog en eller anden ver-
sion af arminiaisme blandet med fri gospel. Den største enkeltgruppe var højst
sandsynlig »the Primitive Methodists«, en meget stærk demokratisk og prole-
tatisk sekt, der opstod ved splittelsen af de konservative Wesleyean Methodist
i 1811²⁷.

»The Primitive Methodists« og andre lignende sekter lærte landarbejderen
en hel del. De gav ham/hende en tro på, at de for Gud var lige med alle andre.
De lærte dem at læse, at diskutere og at udbrede evangeliet. Eftersom sekterne
for størsteparten blev ledet og finansieret på lokalt plan, lærte de deres med-
lemmer, hvordan de skulle styre en organisation. Vigtigst var måske nok, at de
gav arbejderne et sprog, nemlig Biblens, og at de gav dem selvtilliden til at
udtrykke disse ideer. Da arbejderne i 1872 endelig begyndte at danne fagfore-
ninger, henvendte de sig netop til de mænd og kvinder, der på denne vis havde
dygtiggjort sig. Skønt de ikke var faste kirkegængere, var mænd som Joseph
Arch fra Warwickshire og George Rix fra Norfolk blandt landsbyboerne
kendt for at være mænd af en vis uddannelse, der havde forsvaret sig selv og
deres klasse i utallige lokale kampe i 1850'erne og i 1860'erne.

Til trods for alle disse forandringer bør vi ikke se fremkomsten af et klasse-
samfund her på samme måde som det, der kom til syne i Englands industriali-
serede områder. For en udenforstående, ligesom for skribenten i *Beehive* cite-
ret i begyndelsen af dette afsnit, fremstod landarbejderen som en sløv eller
dum person, der uden at stille spørgsmål fandt sig i sin skæbne. Det er imid-
lertid en dyb misforståelse af såvel selve forholdet mellem herre og tjener som
af de specielle forhold, der eksisterede indenfor landarbejdet.

Bortset fra ganske specielle tidspunkter på året, såsom i høstperioden, ar-
bejdede landarbejderen alene. Han havde ligeså meget kontakt med sin ar-
bejdsgiver som med sine medarbejdere. Selv efter paternalismens sammen-
brud fortsatte dette forhold på alle de gårde, hvor der ikke var tilknyttet en
forvalter, og undertiden blev det bevidst videreført. Paternalismens skin le-
vede videre, selv efter at baggrunden for den var forsvundet. Undertiden blev
den endog vakt til live igen. I 1858 skrev f.eks. præsten, Benjamin Armstrong
fra East Dereham i Norfolk, i sin dagbog følgende: »Tog for et par dage siden
til et høstgilde... de er ved at blive et karakteristisk træk i Norfolk,«²⁸, og det til
trods for at reformfolkene allerede for 60 eller 70 år siden havde afskaffet Hor-

keys (som disse høstfester blev kaldt) med den begrundelse, at de greb forstyrrende ind i arbejdet.

Foruden det personlige islæt, der ligger i den slags arbejdsforhold, er der et andet forhold, der adskiller landarbejderen væsentligt fra industriarbejderen. Nemlig, at landarbejdet ikke er fremmedgjort på samme måde som industriarbejdet. Skønt landarbejderen fremmedgøres fra sit produkt forstået på den måde, at det tages fra ham, og forstået på den måde, at han bliver udbyttet, igennem tilegnelsen af merværdien, så bliver han alligevel ikke helt fremmedgjort, fordi han bibeholder en stor indflydelse og kontrol over den faktiske arbejdsproces. En landarbejder kan bogstaveligt talt så det, han ønsker at høste. De svenske bilfabrikanter opfindelse af en form for arbejdsproces, der består i et fast hold mænd (et sjak), der alle arbejder på en bil, lige fra støbningsen til den sidste samling, har sit forbillede fra landbruget indenfor de sidste hundrede år. Denne metode giver landarbejderen (ganske som det hævdes at give Saab arbejderen) en reel andel i gårdens succes eller fiasko. Det bliver og er, når alt kommer til alt, *hans gård*.

Der var selvfølgelig også et andet afgørende element, der spillede ind i forholdet mellem herre og tjener, nemlig tvangen. Det var relativt let at finde en urostifter og derefter isolere ham fuldstændigt. Udsættelse fra fast ejendom (hvis han boede i en sådan), systematisk boykot (eller i bedste fald degradering til løsarbejder), og sluttelig total blacklisting, hvilket ganske enkelt kunne fordrive en mand og hans familie helt bort fra området. I løbet af 1872-perioden og efter 1906, da den anden fagforening blev grundlagt, blev alle disse kneb benyttet af landmænd overfor alle »urostiftere«. De blev også anvendt til simpelthen at forstærke »landmændenes rettigheder«. Så sent som i 1900-tallet forventedes det, at en søn skulle gå i sin faders fodspor og overtage gården. Følgende er et kort uddrag fra et interview med en forhenværende landarbejder:²⁹

Det forventedes af dem (at følge i deres fædres fodspor)....de ville endog gå så vidt som til at tvinge dem dertil. Undertiden er det sket at drenge, der havde arbejde hos en bygmester i Stalham, har måttet forlade jobbet for at vende tilbage til gården, hvis ikke de gjorde det, blev de sat ud af deres huse.

Dette forhold mellem herre og tjener var ikke statisk, eftersom landbrugsarbejdet uafsladeligt skiftede i det 19. århundrede. For det første betød forøgelsen af opdyrkede områder og forbedringer i dyrkningsmetoderne i de første 20 år af århundredet en enorm stigning i behovet for arbejdskraft. Det var dog hovedsageligt en sæsonbetonet stigning. De »nye« afgrøder, såsom kartofler og rodfrugter, krævede flere arbejdere, men mere afgørende var det, at der skete ingen eller kun få forandringer i høstteknikken før hen imod slutningen af 1870'erne. Overskudet fra produktionen blev gennem de første 75 år af det 19. århundrede skabt udelukkende ved hjælp af håndens arbejde. Dette førte til en omrejsende arbejdsstyrke. Som E.J.T. Collins skrev:³⁰

Når landbrugets arbejdsstyrke var på sit højeste bestod den sidste del af alle slags omrejsende landarbejdere. De kom fra den store del af befolkningen, som i den tidlige industrielle periode bevægede sig i pendulfart til og fra de tæt befolkede områder i deres søgen efter arbejde. De omfattede også sigøjnere .. professionelle omrejsende.. og underlige størrelser, så som de tre fyre fra Buckinghamshire....

Det indbefattede også en væsentlig del af iredere og skotter, der regelmæssigt forlod deres forarmede hjemegne for at deltage i høsten i det østlige England. Der var også grupper af unge mænd, som enten ved paternalismens sammenbrud var blevet løst fra deres fæstemål, eller som kom fra de åbne landsbyer, og som således ikke havde været bundet af noget fæstemål. De fulgte høstens gang fra syd mod nord, ligesom de »grupper« af kvinder og børn, som i den grad vakte forargelse hos de victorianske moralister.³¹

Disse grupper af løsarbejdere fik aldrig noget særligt forhold til deres arbejdsgivere. Teoretisk set var de således fri for de bånd, der normalt eksisterer i et forhold mellem arbejdere og herrer, og det var således sværere at få dem til at bøje sig ved at true dem med boykot eller udsættelse. Selvom de af og til udviste mere uafhængighed betød deres fattigdom (specielt blandt irederne), at der aldrig (med undtagelse af sjakarbejderne) udvikledes nogen reel modstand blandt dem.

Efter den store landbrugskrise i 1874 kom de omrejsende høstarbejdere ikke længere til at spille nogen afgørende rolle i landbruget - om end de fortsat eksisterede i et stadigt faldende antal til ind i 1920'erne (hvor de endog oplevede en kortvarig stigning).

Efterhånden som de opdyrkede områder øgedes, fra slutningen af 1870'erne, og maskinerne blev mere og mere effektive, ser vi den anden store forandring; den gradvise fremkomst af en mere fast arbejdsstyrke indenfor landbruget. Denne proces kom i skred efter 1890'ernes genrejsning, da gårdejerne opdagede, at den landlege affolkning (masseimmigrationen i særdeleshed af de yngste og bedste) havde efterladt en tilstand, der i nogle områder nærmede sig mangel på arbejdskraft. Dette ændrede igen forholdet mellem herre og tjener. Arbejdernes forhandlingsmuligheder blev styrket, (skønt der ikke opstod nogen fagforening med det samme) og vi ser en opblussen af anklager rettet mod »Master and Servant Act« i gårdejernenes forsøg på at holde på deres bedste mænd. Stridigheder, især omkring betalinger for stykarbejde, begyndte påny efter at have ligget stille siden begyndelsen af 1890'erne. På mærkelig vis er vi tilbage til samme situation som i slutningen af det 18. århundrede. Forholdet mellem herre og tjener bliver igen personligt og individuelt, og for at beholde gode arbejdere var gårdejerne nødt til at garantere fast arbejde, og i nogle tilfælde endog »frynsegoder«.

Selvfølgelig havde der altid eksisteret faste arbejdere (skønt de ofte blev afskediget når det regnede og om vinteren), og denne gruppe havde sikkert altid haft det specielle forhold til gårdejeren, som *Beehive* beskrev med så megen foragt. Men dette forhold var ikke konfliktløst. I bund og grund var det klart et forhold baseret på ulige betingelser.

Indenfor dette spændte forhold var årstiden og arbejdsmarkedets tilstand af største betydning. På to eller tre tidspunkter om året, som regel i begyndelsen af en vigtig periode i landbruget, stod arbejderne meget stærkt. F.eks. når solen i august kom frem, og afgrøden var modnet; så skulle der høstes. Dette var et fremragende tidspunkt at standse arbejdet på. Modsat ville ethvert arbejdsstop om vinteren helt klart være katastrofalt. Arbejdet på gården foregik i alle tilfælde i langsomt tempo, og de enkelte strejkende manglede forhandlingsstyrke.³²

Som det 20. århundrede skred frem, blev den enkelte landarbejder mere og mere isoleret, dels indenfor sin arbejdsplads, dels indenfor sit samfund og sluttelig i sit land som helhed. I 1851 var over en fjerdedel af alle mandlige arbejdere ansat indenfor landbrugssektoren, i 1951 var der omkring 3%, og i 1980 omkring 1%. Marx havde udfra sin tid opfattet Englands landbrug som mere og mere samfundsmæssiggjort og delt, stadig mere afhængig af større og større sjak løsarbejdere. Mindre end 20 år efter hans død var denne proces vendt. Samtidig med at landbruget blev mere og mere mekaniseret, faldt antallet af folk beskæftiget ved landbruget, men det afgørende var, at også antallet af ansatte pr. produktionsenhed faldt. I begyndelsen af 1970'erne var der i England og Wales gennemsnitligt 1.7 landarbejder pr. gård³³

Arbejdet og samfundet havde ændret sig. De tider var borte, hvor mange landsbyer var erhvervssamfund i sig selv. Det meste af det landlege England og især den sydlige og østlige del var blevet til forstads- eller ferieområder, hvor byernes middelklasse enten boede eller ferierede - ikke arbejdede. Det bidrog til, at landarbejderen isoleredes yderligere og bragte ham tættere på sin arbejdsgiver, som den eneste anden repræsentant for landbruget i landsbyen. Denne tendens blev forstærket af både klasse- og økonomiske forskelle mellem landarbejderne og »de tilkomne«; smukt symboliseret ved huset på landet. I de fleste steder i Syd- og Østengland er det praktisk talt umuligt for landarbejderen at eje et hus, med mindre det er et tjenestehus, dvs. at huset ejes af den gårdejer, hvor landarbejderen er i tjeneste. De ældre huse, der ofte er placeret midt i landsbyen, er blevet købt af middelklassen, hvorved landarbejderne er blevet tvunget ind i kommunale arbejderboliger, der for det meste ligger i udkanten af landsbyen.

Ligeledes er landsbyens »pub« blevet til et enemærke for tilflytterne og for byboerne, »der er på udflugt på landet«. Den »offentlige bar«, tidligere uden gulvtæppe og smukt tapet, er nu som regel blevet »moderniseret«, så den ligner den »private bar« og er således blevet til et enemærke for de, der ikke har »snævset« arbejde. Når landarbejdernes arbejdsdag slutter ved 6-7 tiden om aftenen, er han p.g.a. sin påklædning ofte afskåret fra at tage sig en enkelt øl på sin vej hjem, hvormed han også er afskåret fra landsbyens (ofte) eneste sociale samlingssted.

I 1980'erne er landarbejderen blevet en fremmed i sit eget land, uden nogen egentlig magt eller indflydelse, ikke engang i sit eget samfund. Den endelige erkendelse heraf kom i år, da landarbejdernes fagforening, the National

Union of Agricultural and Allied - 76 år efter dens dannelse, slog sig sammen med byarbejdernes fagforening, the Transport and General Workers Union. Hermed sluttede en æra, og en »kamp« mellem land og by, hvor en del af landets befolkning endelig måtte se i øjnene, at de havde tabt.

Noter

1. E.W. Martin »*The Secret people*«, London 1971.
2. Ronald Blythe, »*Akenfield. Portrait of an English Village*« London, pocket-book udgaven 1977, side 12.
3. *Ibid*, side 15.
4. Mary Chamberlain »*Fenwomen. A portrait of Women in an English Village*«. London, pocket-book udgaven 1977 s. 12.
5. Dette er et centralt tema i Raymon Williams »*The country and the City*«, London 1975.
6. Nogle betragtninger omkring dette emne kan findes i Alun Howkins »*Bread and Blood*«, *History Workshop journal* 12.
7. John Forster, »*Class Struggle in the Industrial Revolution*«, London 1974
8. Roderick Aya, »*The Missed Revolution*« - skrifter om europæiske og middelhavslende samfund Nr. 3, University of Amsterdam, 1975, side 131.
9. *The Beehive*, January 1872, side 6.
10. Howard Newby, »*The Deferential Worker*«, Hammondsworth 1979.
11. Carter, »*Farm Life in Northern Scotland 1840-1914. The Poor Man's country*«, Edinburgh 1979.
12. David Jenkins, »*The Agricultural Community in South-West Wales at the turn of the Twentieth Century*«, Cardiff 1971.
13. W.H.Hoskins, »*The Making of the English Landscape*«, Hammondsworth 1972.
14. John Clare, »*The prose of John Clare*«, udvalgt af J.W og Anne Tibble, London 1951, side 19.
15. John Clare, »*Selected Poems and Prose of John Clare*«, udvalgt af G. Summerfield, London 1967, side 46-47. Se endvidere en diskussion af disse emner i John Barrells »*The Idea of Landscape and the Sense of Place 1730-1840*«, Cambridge 1972.
16. James Obelkevich, »*Religion and Rural Society: South Lindsay 1825-75*«, Oxford 1976, side 49.
17. J.D.Chambers, »*Enclosure and Labour Supply in the Industrial Revolution*«, *Economic History Review*, 2nd series V (1952-3) side 336.
18. James Obelkevich, *op. cit.*, side viii.
19. Breadsides Ballad, c.1820 i Roy Palmers »*The painful Plough*«, Cambridge 1972, s.36; Breadsides Ballad, trykt i Brighton, c.1820., Madden Collection, University Library, Cambridge.
20. A.J.F.Brown »*Essex People 1750-1900*«, Chelmsford 1972, s.46-9.
21. Michael Reed, »*Social and Economic Relations in a Wealden Community: Lodsworth 1780-1860*«, ikke udgivet M.A. afhandling, University of Sussex 1982.
22. »*When this Old Hat was New*« fra Daniel Wiggs sange Preston Candover, Hants, Gardiner MS s. 756, Cecil Sharpouse, London.
23. *Morning Chronicle*, 26. Juni 1849, s. 5.
24. Bernard Reaney, »*The Class Struggle in Nineteenth Century Oxfordshire*«, *History Workshop-tidsskrift* nummer 3, Oxford 1971.

25. *Ibid.*, s. 54.
26. E.P. Thompson, »The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century«, *Past and Present* nummer 50; Keith Wrightson og John Walter, »Dearth and the Social Order in Early Modern England«, *Past and Present* nummer 71.
27. H.B. Kendall, » *The History of the Primitive Methodist Church* «, London 1911.
28. H.B. Armstrong, » *A Norfolk Diary* «, London 1949 s. 62.
29. Interview forfatter Jack Leeder, Happisburgh, Norfolk.
30. E.J.T. Collins, »Migrant Labour in British Agriculture in the Nineteenth Century«, *Economic History Review* 2nd series XXIX nummer 1. Feb. 1976.
31. David Hoseason Morgan, » *Harvesters and Harvesting 1840-1900* «, London 1982.
32. Dette spørgsmål bliver diskuteret mere indgående i Alun Howkins »Structural Conflict and the Farmworker«, *Journal of Peasant Studies* bind 4 nummer 3 april 1977.
33. Figures in Newby, *op.cit.*

